» אריאל טוכפלד

איך ציצית קטנה יכולה לגאול עם שלם

על חשיבות מצוות ציצית, מנהג נטילתה בקריאת שמע, ובשורת הגאולה הטמונה בה

פתיחה

למנהג יש חלק נרחב בעולמנו. חכמי ישראל קבעו שמנהג הוא ממש כמו תורה,[1] אף על פי שהמרחק בין דין התורה לבין המנהג הוא לעיתים גדול. המנהגים נכנסו פעמים רבות גם לתוך ספרי ההלכה, וחלקם מהווה היום חלק נכבד מאורח החיים של היהודים, שומרי התורה והמצוות ואלה שמסורת ישראל היא חלק מחייהם המעשיים. אנו עושים מעשים רבים במשך חיינו שאין להם עיגון בתורה ובהלכה, ומקורם הוא בכך שעם ישראל החליט לעשות את הדבר, מסיבות שונות ומגוונות.

המנהגים הם חלק ניכר כל-כך מקיומנו ואנו לא תמיד מרגישים שדברים שעבורנו הם ברורים מאיליהם מקורם בעצם במנהג. כך למשל, בעבר קיבלתי קיטונות של ביקורת על כך שכיניתי את סדר נעילת הנעליים כמנהג. אנשים טענו כנגדי, ובצדק, שהדרך בה צריך לנעול את הנעליים נכנסה כהלכה לתוך השולחן ערוך ולכן לא ניתן לכנותה מנהג אלא היא הלכה, אך האמת היא שככל הנראה זהו מנהג שנכנס לספרי ההלכה בשל קבלתו על ידי האומה באופן גורף. כך קרה גם למנהגים רבים אחרים.[2]

חלק מהמנהגים נכנסו לעולם היהדות מתוך קשר לתורה ודימוי מילתא למילתא. חלק מהמנהגים נחקקו בשל רצון להבין את הכוונה הרוחנית שבמעשים היומיומיים שלנו. חלק מהווים חלק מעולמנו בשל העובדה שהאומה קיבלה על עצמה הנהגות שמקורן הוא תורת הסוד. בשונה ממנהגי חסידות וממנהגי המקובלים, מנהגים אלה הונחלו לכלל האומה, ולא ליחידים שקיבלו על עצמם לעשותם. מעניין לדון בתופעת קבלת המנהגים הללו, אך זה אינו מעניינו של מאמר זה.[3]

במאמר זה נבקש להציג את אחד מהמנהגים שהתקבל בשדרות נרחבות בעם ישראל, ומקוים יום אחר יום במהלך התפילה. ננסה לשפוך אור על המשמעות הרוחנית של המנהג, ונברר מה המעשה הסמלי שאנו עושים יכול ללמד ואיזה דגש הוא נותן ליהודי המאמין שחי בדור של תחיה לאומית בארץ ישראל.

נהוג ברוב קהילות ישראל לאחוז את פתילות הציצית לקראת סוף הברכה השניה של ברכות קריאת שמע של שחרית ביד שמאל בין הקמיצה לבין הזרת, להעביר אותה ליד ימין בתחילת פרשת 'ציצית', לנשק אותה מספר פעמים במהלך הקריאה, להסתכל עליה בזמן אמירת "וראיתם אותו" ולאחר מכן לשמוט אותה מהיד בזמן אמירת "לעד ולעולמי עולמים" בברכת 'אמת ויציב'.

מנהג זה, כפי שאנו רואים, מורכב ממספר גדול של חלקים. בעיון בדיון ההלכתי ובספרי המנהגים בנוגע למנהג הזה, גילינו שיש מחלוקת כמעט על כל חלק – מהו המעשה המדויק שצריך לעשות, מהו מקורו, תוקפו ההלכתי וסיבתו.

---

1. ראה בית יוסף, אורח חיים קכח, ו-ז, וכן מופיע באחרונים רבים.
2. אמנם המקור של מנהג סדר קשירת הנעליים הוא בגמרא, אך לא תמיד דברים שנכתבו בגמרא הם הלכה, היות והם לא נפסקו. לראייה, הרמב"ם לא פוסק להלכה את סדר קשירת הנעליים, ולכן יתכן שניתן להסיק שההלכה לא קיבלה זאת אלא שהעולם נהג כך לאור דברי הגמרא, ולכן השולחן ערוך פוסק זאת.
3. להרחבה בנושא מנהגים, השתלשלותם ועל מנהגי טעות, עיין הרב דניאל שפרבר, מועדי ישראל, א (ירושלים: מוסד הרב קוק, תשנ"ג).

אנו ננסה להסביר בתמצות, ככל שיתאפשר, את המנהג ואת הדעות השונות בנוגע אליו, מניין הוא הגיע, ומהי מטרתו במהלך התפילה. עיקר המאמר הוא חלקו האחרון, בו ננסה ללמוד מהי החוויה הרוחנית שהמעשה הסמלי של לקיחת הציצית יכול ללמד אותנו, ומה אפשר לקבל מהדבר הנלמד מבחינה רוחנית ורעיונית, תוך הדגשה של מטרתו בעבודת ה׳ בעיקר עבור בני דורנו.

ב. מקור המנהג

יהודים רבים נוהגים ללבוש ציצית במשך כל היום. מטרת מעשה זה היא שכל היום פתילות הציצית יהיו פרוסות בארבעת הצדדים של האדם, וכך הוא יהא מסובב במצוות. הציצית מהווה רמז לתרי״ג מצוות, והסיבה ללבישתה כפי שמופיעה בתורה היא: ״וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה׳ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם״.[4] הציצית מזכירה את כל המצוות על ידי הפתילות, שהן מה שקרוי ׳ציצית׳. ברגע שהן מקיפות את האדם מארבע רוחותיו, הרי הוא מסובב במצוות.

הציצית היא מצוות עשה מהתורה, אך היא מצווה שאינה בקום עשה, ורק אם גבר לובש בגד שיש לו ארבע כנפות הוא חייב להטיל בו ציציות. למרות שאין חובה הלכתית מפורשת ללכת בפועל עם ציצית, לאורך כל הדורות ראו גדולי התורה בציצית חשיבות גדולה, וטענו שעל ידי לבישתה על הגוף היא יכולה לגרום לכל יהודי להיות קרוב יותר לבוראו ולמצוותיו בכל שעה מהיום.[5] זו גם הסיבה שנהוג ללבוש אותה אף בלילה, בניגוד לתפילין שלא מניחים אותן בלילה. גם בימי קדם ובמקומות בהם נהגו להניח תפילין במשך היום כולו, בלילה היה על המניחים להורידן.[6]

אף על פי שאין בכך חובה גמורה, יש עניין יותר גדול ללבוש ולהתעטף בציצית בזמן התפילה. בשעה שאדם מתפלל עליו להיות עם תפילין וציצית. השולחן ערוך מדגיש את החשיבות של לבישת ציצית בזמן התפילה: ״לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה״.[7] הלכה זו נלמדה[8] מתוך דברי הזוהר, שאומר על הקורא קריאת שמע בלא ציצית שהוא מעיד עדות שקר בעצמו.[9]

המקור הקדום ביותר למנהג מופיע במדרש[10] שאומר שדוד המלך היה אוחז את הציציות בידיו בזמן אמירת קריאת שמע. מנהג זה הוא מהמנהגים הקדומים, והוא היה נהוג, או לכל הפחות ידוע, כבר בתקופת הגאונים, כפי שנראה להלן.

האם המנהג לאחוז את הציציות מוסכם על כולם? לפי רב נטרונאי גאון ורב משה גאון יש בעיה הלכתית עם המנהג הזה, ולכן אין לעשותו.[11] הגאונים ציינו שתי בעיות במנהג זה:

א. המנהג נראה כיהירות והשתדלות יתרה במצוות ציצית, במקום בו אחרים אינם מקפידים באותה רמה במצווה.

ב. יש במנהג בעיה עקרונית. אם כאשר מזכירים את הציצית בזמן קריאת שמע יש לנשק אותה, וכאשר מזכירים את התפילין יש לנשק אותן, יוצא, אם כן, שמקום המזוזה נפקד, וכאשר מזכירים גם אותה בתפילה לא מנשקים אותה. זאת משום שלא ניתן לומר קריאת שמע רק ליד מזוזה, ולא ניתן לצפות מכל מתפללי בית הכנסת לעמוד

4. במדבר טו, לט.
5. ״יכוין בהתעטפו שצונו הקב״ה להתעטף בו, כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם״ (שולחן ערוך, אורח חיים ח, ח).
6. הסיבה לכך שמורידים את התפילין היא אמנם בשל ההלכה שיש חשש שמא יירדם איתן וכך יפגע בקדושתן, אך גם בזמנים ובמצבים בהם אין חשש שאדם יירדם כלל נהוג להסירן לפני השקיעה.
7. אורח חיים כד, א.
8. ראה משנה ברורה כד, ס״ק ג.
9. רעיא מהימנא, פרשת שלח.
10. מדרש תהלים (בובר), מזמור לה. הציטוט המלא להלן.
11. שיטת הגאונים הללו מופיעה באורחות חיים, הלכות ציצית, לב.

ליד המזוזה כדי לנשק אותה פעמיים במהלך קריאת שמע. למדו מכאן הגאונים, שכשם שאין עניין בנישוק המזוזה, כך אין עניין בנישוק הציצית, ואין שום צורך לחדש חידושים בנוגע למצוות ציצית. אדרבה, הדבר בעייתי כאשר בחלק מהמצוות שמזכירים עושים פעולה שתמחיש אותה בפועל, ובחלק אחר נמנעים מכך.
הגאונים הדגישו שהבעיה לא מתעוררת בנוגע לנישוק התפילין, היות וההלכה קבעה שיש מצווה למששם כל זמן שהם על הגוף, כשם שעל הכהן הגדול למשש את ציץ הזהב שעל מצחו. אם כן, כל דבר שיש חובה הלכתית להזכיר את נוכחותו על גופנו כל העת – יש למששו, ומה שאין חובה הלכתית לעשותו – אין למששו ולהעדיפו על מצוות אחרות.

ככל הנראה, בתקופת הראשונים המנהג השתרש יותר בעם ישראל, על אף ביקורת הגאונים, וראשונים רבים כבר כתבו שיש לקיים את המנהג. הצידוקים לקיומו הם:

א. היות והדבר הפך למקובל בקרב כמות משמעותית של יהודים הוא כבר לא יכול להיראות כיוהרה, ולכן ניתן ואף רצוי לקיים את המנהג.

ב. יש לחלק בין הציצית והתפילין, שנוהגים לנשקם, לבין מצוות מזוזה. הריב"ש מסביר מהו החילוק:

> **ומה שהקשו: יעשה כן במזוזה? אינו ענין. שאם אמרו במה שהוא לבוש ומזומן לפניו, לא אמרו במה שהוא קבוע בכותל, ואינו לפניו. ועוד, שבציצית הזכיר הכתוב הראיה כדי שיבוא לידי זכירה, ובתפילין גם כן, שמשמוש בהן מצווה, כדי שיהא זריז בהן. ואם עושה כן, כשמזכיר וקשרתם משום חבובי מצווה, כל שכן שמפליא לעשות. אבל במזוזה, אינו כן.**
>
> **שו"ת הריב"ש, תפו**

תשובת הריב"ש היא כפולה:

1. יש חילוק ברור בין ציצית ותפילין לבין מזוזה. בעוד הראשונות מזומנות לפני האדם ומקומם על גופו, האחרונה קבועה על הדלת. בשל העובדה שהמנהג הוא למשש רק מה שלפניו, את המזוזה שאינה לפניו אין צורך למשש.
2. בציצית ובתפילין יש דין מיוחד שצריך להזכיר אותם כאשר הן עליו, והדבר נעשה בדרך כלל במהלך התפילה. התפילין, כאמור, הן כמו הציץ שעל מצחו של הכהן הגדול, ויש מצווה למשמש בהן כל עת שהוא מניח אותן.[12] בציצית נאמר במפורש ציווי "וראיתם... וזכרתם... ועשיתם" – הראייה מביאה לידי זכירה והזכירה לידי עשיית המצוות.[13] לכן יש עניין מיוחד לראות ולזכור אותה במהלך התפילה.

סיבה נוספת בגללה יש לקיים את המנהג, אותה מביא בעל העיטור, היא שבשל העובדה שאנשים היו הולכים עם ציציותיהם בתוך בגדיהם, אם לא ימששו אותן בזמן התפילה הם לא יוכלו לקיים את מצוות "וראיתם אותו". לכן תיקנו לעשות פעולה שתביא להסתכלות על הציציות. יש פה ממש צורך מצווה, שלא ייתכן שהעושה אותו מתייהר. הסיבה בגללה המנהג מקום דווקא בזמן קריאת שמע היא היות וזהו הזמן הטוב ביותר לכך, כי אז עוסקים בפרשיית הציצית.[14]
המנהג הפך עם השנים לנפוץ מאוד, עד אשר גם השולחן ערוך פסק אותו, והוא נהוג ברוב קהילות ישראל. כפי שציינו בפתיחת המאמר, מנהג נפוץ כל-כך שמיושם על ידי כלל ישראל הופך להיות דין ברמה גבוהה כמו דין תורה. בדומה למנהגים רבים שהושרשו בעם ישראל, רוב הפרטים של המנהג כפי שהוא נהוג היום, מקורם בתורת הנסתר. בתורה שבעל פה אין כמעט מקור לפרטים אלו.

---

12. שבת יב, א.
13. מנחות מג, ב.
14. מובא בטור אורח חיים, כד.

ג. פרטי המנהג

לאחר שראינו את מקורות המנהג, נעבור לסקור בקצרה את פרטיו השונים, ולציין את מקורם והמחלוקות בנוגע אליהם. לפני שנעבור לפרטים, נציג את דעת השולחן ערוך כיצד יש לקיים את המנהג הנידון:

מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת קריאת שמע, רמז לדבר: 'והיו הדברים האלה וגו' על לבבך'.
יש נוהגין להסתכל בציצית כשמגיעים ל'וראיתם אותו' וליתן אותם על העינים, ומנהג יפה הוא וחבובי מצוה. הגה: גם נוהגים קצת, לנשק הציצית בשעה שרואה בם, והכל הוא חיבוב מצוה.
כשמסתכל בציצית מסתכל בשני ציציות שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז להויות, וגם יש בהם ט"ז חוטים ועשרה קשרים, עולה כ"ו כשם הוי"ה.
שולחן ערוך, אורח חיים כד, ב, ד-ה

אנו נחלק את המנהג לסעיפים הבאים:

1. מועד לקיחת הציצית.
2. אופן אחיזת הציצית.
3. מועד ההסתכלות בציצית.
4. מועד הנישוק.
5. הפתילות שיש לאחוז.
6. מועד הנחת הציצית.

כדי להקל את הקריאה, אנו נדגיש את המקורות של המנהג הנהוג כיום, ואת הדעות האחרות נפרט בהערות שוליים.

מועד לקיחת הציצית

כפי שראינו, השולחן ערוך פוסק שיש לקחת את הציציות בתחילת קריאת שמע. ככל הנראה, הסיבה לכך היא שעיסוק במצווה בפועל יהפוך אותה ליותר משמעותית. בנוסף, בציצית יש ציווי מיוחד לראותה, ולכן הזמן הטוב ביותר לקיים את המצווה הזו הוא כאשר מדברים עליה.
הסיבה בגללה נוטלים את הציצית בתחילת קריאת שמע ולא רק בפרשת ציצית יכולה להיות החובה לומר את קריאת שמע בכוונה. אם ניאלץ להתעסק בציציות בין הפרשה השניה לשלישית, כדי שבתחילת פרשת ציצית הן כבר יהיו בידינו, הדבר עלול להסיח את הדעת. לכן עדיף לאחוז את הציצית כבר בתחילת קריאת שמע.
השיטה המקובלת היא להקדים את נטילת הציציות כבר לברכת 'אהבת עולם' (נוסח אחר: 'אהבה רבה'), כשאומרים את המילים "מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ".[15] לכאורה הסיבה נראית שוב פרקטית – להביא את המתפלל לריכוז מלא בזמן קריאת שמע כבר בזמן אמירת הפסוק הראשון. לכן הקדימו את נטילת הציציות מספר משפטים לפני אמירת 'שמע ישראל'.
אפשרות אחרת ויותר סבירה היא שמדובר בעיקרון רוחני שבעל המנהג רוצה להנחיל לנו. אנו ננסה בחלקו האחרון של המאמר לברר מה יכול להיות עיקרון זה. הסיבה לכך שאנו טוענים שזו אפשרות יותר סבירה, היא

15. הציטטות הן על פי נוסח ספרד של עדות האשכנזים. ישנם נוסחים דומים לעדות האחרות.

בשל העובדה שהקדמת נטילת הציציות לפני קריאת שמע מקורה בקבלת האר״י. מנהג זה הוא מאוחר, ואינו מופיע בשולחן ערוך. רק תלמידיו המאוחרים של האר״י הנחילו אותו, כפי שמעיד ר׳ יוסף חיים, ה׳בן איש חי׳, בשו״ת תורה לשמה:

> **מיהו בענין הנחת שתי כנפות הטלית לצד פנים, הגם כי במאמר הנזכר כתוב בשעת התפלה, הנה זה היה קודם שעדיין לא תקנו אנשי כנסת הגדולה ברכות לקריאת שמע. אך אח״כ בא חכם, הוא הנשר הגדול רבינו האר״י זצ״ל, והגיד ברוח הקודש כי התחלת דבר זה [לקיחת הציציות –א.ט.] צריך לעשותו מעת אומרו ׳מהר והבא עלינו ברכה ושלום׳ קודם קריאת שמע...**
>
> **שו״ת תורה לשמה, לט**

נראה שיש משמעות גדולה ועמוקה לעובדה שהמקור למנהג זה הוא מדברי הקבלה, כפי שאכן מעיר הרב בסיום התשובה על מנהג האר״י:

> **הראת לדעת שדברים אלו הם ראשונים ולא אחרונים ובכלל המצות הם ולא מנהג בעלמא וממילא מובן שבודאי יש בהם סוד וצריכים הם מאד...**
>
> **שם**

את הרמת הציצית בשלב זה של התפילה פסק להלכה קיצור שולחן ערוך,[16] והוא מופיע בסידורים רבים של העדות השונות.

באיזו יד וכיצד אוחזים את הציצית

ישנה מחלוקת באיזו יד יש לקחת את הציצית. באופן בסיסי, היינו אומרים שיש לקחת אותה ביד ימין, היות וזו היד המשמעותית. המדרש על דוד המלך, שמהווה חלק מרכזי בעיצוב המנהג, קובע דווקא להפך:

> **׳כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך׳, אמר לו הקב״ה דוד מה אתה עושה לי, אמר לו אני אשבחך בכל אבריי [...] בחזה שימת ציצית כנגד הלב כל זמן שאני קורא את שמע, שנאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך [...] יד שמאל אני קושר בה תפילין של יד, ובה אני אוחז ציציותי בזמן קריאת שמע.**
>
> **מדרש תהלים (בובר), מזמור לה**

מכך שפרשת ציצית היא חלק מקריאת שמע, והיות ואנו מצטווים בה שהדברים שאנו אומרים יהיו על לבבנו, למד דוד המלך שגם הציציות צריכות להיות כנגד הלב, כלומר בצד שמאל. משמעות הדבר היא שיש לאחוז את הציציות ביד שמאל, ובגובה שהוא כנגד הלב. כך אכן פסק להלכה השולחן ערוך.
האר״י חידש במנהג זה שיש לאחוז את הציציות בין הזרת לקמיצה, ולמעשה מסכימים לכך כל נושאי הכלים של השולחן ערוך. כמו כן, לפי השולחן ערוך יש לאחוז את הציציות ביד שמאל לאורך כל קריאת שמע, מתחילתה עד סופה. לעומת זאת, אוחזי מנהג קבלת האר״י סוברים שיש לנהוג אחרת. לדעתם, המדרש מציין שיש לאחוז

16. הרב שלמה גאנצפריד, קיצור שולחן ערוך, יז, ז

את הציציות ביד שמאל רק לאורך אמירת שתי הפרשות הראשונות של קריאת שמע. בפרשה השלישית, פרשת ציצית, יש להעבירן ליד ימין.[17] [18]

המנהג הנפוץ הוא לאחוז את הציצית בין הזרת לקמיצה מרגע נטילתה עד שמגיעים לתחילת פרשת ציצית. בשלב זה יש להעביר את הציצית ליד ימין, תוך כדי אחיזת בסיס הכנף באיזור הקשרים והליפופים ביד שמאל. יש להמשיך לאחוז כך עד לרגע בו ניתן לעזוב את הציצית. באופן זה האחיזה היא בשתי הידיים: מצד אחד נשאר הקישור ליד שמאל כנגד הלב, ומצד שני בחלק המרכזי שמזכירים בו את הציצית היא נמצאת ביד ימין, היד החשובה.[19]

3. מה עושים כשמגיעים לפסוק "וראיתם אותו"

נחלקו מוני המצוות האם קיימת מצוות עשה מהתורה לראות את הציצית, על פי דברי התורה בספר במדבר, "וראיתם אותו". לפי הסמ"ק[20] יש בכך מצווה. רס"ג, רמב"ם ומוני מצוות רבים אחרים, לעומת זאת, לא מנו פסוק זה כמצווה. הריב"ש דוחה את האפשרות לומר שזוהי מצוות עשה, אך אומר שאף לפי מי שלא מונה זאת כמצווה יש בראיית הציצית משום חיבובי מצווה.[21]

המנהג בנוגע לאמירת "וראיתם אותו" מלמד מהי המצווה או מהו חיבוב המצווה שיש לנהוג בציצית. לפי המנהג יש להסתכל בציצית.[22] בשולחן ערוך נכתב שיש לעשות שלושה דברים: בהלכה שצוטטה לעיל הוא כותב שיש להסתכל בציצית ולהעביר אותה על העיניים,[23] ואילו בהלכה אחרת הוא פוסק שיש למשש את הציצית.[24] למעשה, על פי המנהג לא עושים את שלושת הדברים הללו.

4. מתי יש לנשק את הציציות

17. ראה משנה ברורה, אורח חיים כד, ס"ק ד.

18. דעה אחרת: לפי המהר"י וויל (מובא בלקט יושר א, עמ' יח, א) יש לאחוז את הציציות ביד ימין ולהעבירן ליד שמאל בתחילת קריאת שמע. בזמן זה יש לשים אותן בתוך הבגדים כדי שיהיו ככל הניתן מול הלב וקרוב אליו. כאשר מגיעים ל'וראיתם' יש לראות אותן, ולכן צריך לאחוז אותן ביד ימין ולהסתכל עליהם. אחר ההסתכלות צריך להחזיר את הציצית ליד שמאל ושוב כנגד הלב עד סוף קריאת שמע. לפי הנהגה זו, הציצית צריכה להיות צמודה ממש ללב כל הזמן, ורק בשביל לראות את הציצית כשאומרים 'וראיתם' יש להוציאה ממקומה.

19. "הגם כי במאמר הנזכר אמר שיאחז הציציות ביד שמאלית בקריאת שמע, הנה גילה רבינו האר"י זצ"ל שכאשר יגיע לפרשת ציצית יאחז הציציות ביד ימין גם כן" (שו"ת תורה לשמה, לט).

20. סמ"ק, מצווה כח. בשו"ת הריב"ש (סימן תפו), מוזכר שכך סובר גם ר' יונה בספר היראה.

21. שו"ת הריב"ש, שם.

22. הר"ם מריקנט, מופיע בבית יוסף שם, ס"ק ה.

23. המשנה ברורה (כד, ס"ק ז) אף מוסיף שמובטח לכל המעביר ציצית על עיניו כשקורא פרשת ציצית שהוא לא יבוא לסימוי עיניים.

24. שולחן ערוך סא, כה. כך פסקו הטור (אורח חיים, סא) ומנורת המאור (פרק ב, עמ' 103). יש לברר לשיטה זו מדוע מישוש מקיים את "וראיתם אותו", שצריך להיעשות בעיניים, ולא ביד. אולי יש ליישב שהכוונה בכך שהביטוי המעשי של "וראיתם אותו, וזכרתם את כל מצותי", אשר מהווה חיבובי מצוות ציצית, משמעותו שעיקר המצווה מתקיימת כאשר אומרים מילים אלו. משמעות הביטוי 'חיבובי מצווה' לפי הבנה זו הוא כוונון האדם שקורא קריאת שמע היכן עיקר המצווה. כך ידע הקורא מהו העיקר בו עליו להקפיד לכוון במיוחד, ואין הכוונה שהראייה בעיניים צריכה להיעשות בפועל.

דעות נוספות: לפי הרמ"א בשולחן ערוך, וכן לפי שולחן ערוך הרב (אורח חיים כד, ו), יש לנשק את הציצית. לפי הרב שלמה גאנצפריד, קיצור שולחן ערוך (יז, ז), יש להעביר את הציצית על העיניים, להסתכל עליה ולנשקה. לפי המגן אברהם (שם, ס"ק א), נראה שיש חובה להסתכל על הציצית, אך לא משנה מתי עושים זאת, לפי כף החיים (ראה פסקי תשובות כד, הערה 29) לדעת האר"י יש להסתכל בציצית לאורך כל פרשת ציצית, אך הדבר תלוי ביכולת להתכוון במילים. שו"ת רביד הזהב (סימן י) מביא מנהג זה כמעשה של בורות.

לפי החסד לאלפים סא, יא (ראה אשי ישראל, כ, ס"ק כה) יש להסתכל על הציצית ולנשקה גם כשאומרים "וראיתם אותו" וגם כשאומרים "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

ככל הנראה, מעצבי המנהג רצו לגרום לחיבוב המצווה על ידי כך שמנשקים אותה. כפי שראינו, המנהג יוצר דמיון בין מצוות התפילין ומצוות הציצית, ולכן המנהג כולל גם את נישוק הציצית, כשם שמנשקים את התפילין. אמנם, את התפילין מנשקים בשל החובה לזכור שעוטים אותן כל הזמן, כמו בציץ הזהב, אך מנהג נישוק הציצית מבקש ליצור בנו את תחושת החשיבות הגדולה שיש ללבישת הציצית, שהיא מצוות עשה שאינה בקום עשה. קיום המצווה תלוי ברצון האדם להכניס עצמו למצב של ארבע כנפות שבו יהיה חייב בציצית. בשל כך, יש צורך לחבב את המצווה יותר.

לפי השולחן ערוך[25] כלל לא צריך לנשק את הציצית,[26] ורק הרמ"א אומר שיש צורך לעשות זאת. בנוגע לשאלה מתי יש לנשק, אומר הרמ"א שיש לעשות זאת בזמן שאומרים "וראיתם אותו", שאז הוא עיקר מצוות הציצית.[27] הקיצור שולחן ערוך מוסיף שיש לנשקה גם בכל פעם שאומרים את התיבה "ציצית", כשאומרים "וראיתם אותו" ולפני עזיבת הציצית.[28] [29] יש שאמרו לנשק את הציצית גם בשעה שאומרים "ה' א-להיכם אמת" בסוף קריאת שמע.[30] [31]

5. אילו ציציות יש לקחת

בנוגע לסעיף זה יש שתי שיטות. הראשונה היא, כפי שמובא בשולחן ערוך, שעדיף לקחת רק את שתי כנפות הציצית הקדמיות.[32] השיטה השניה היא שיש לקחת את כל ארבעת כנפי הציצית. באופן זה לוקחים את כל הציציות, ויש בכך ביטוי לקיום המצווה המחייבת בגד שיש בו ארבע כנפות.[33]

6. מתי יש לעזוב את הציציות

25. וכן נהג החזון אי"ש, כפי המובא בספר 'מעשה איש', (ראה פסקי תשובות סימן כד, הערה 24) וב'לקט הקמח' (החדש), סא, ס"ק לו (ראה אשי ישראל, פרק כ, ס"ק כו).

26. הגר"א (ראה אשי ישראל, שם) מסביר בשיטת השולחן ערוך שלא הזכיר שיש לנשק, שלדעתו אין לנשק כשאומרים "וראיתם אותו" בגלל שהדבר יצור הסחת דעת מהחובה להסתכל על הציצית.

27. וכן דעת שולחן ערוך הרב (שם).

28. הרב שלמה גאנצפריד, קיצור שולחן ערוך, שם.

29. בהוספות לספר מעשה רב השלם נכתב בשם הרב משה זאלטאווער שאין לנשק כשאומרים את המילה ציצית כדי לא לעשות הפסק באמצע פסוק, אלא בסוף הפרשה בלבד. לפי שיטה אחרת, יש לנשק רק בסוף העניין הנאמר סמוך למילה ציצית, אף באמצע הפסוק. לפי מקורי המנהגים (סימן ז), יש להיזהר בעיקר כשאומרים את התיבה ציצית של "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" משום שפעולת הנישוק תיצור הפסקה באמצע העניין. לפי שיטה זו יש לנשק לאחר שאומרים "הכנף" (השיטות מובאות בפסקי תשובות כד, הערה 34).

30. קצות השולחן יט, כה בהוספות (ראה פסקי תשובות כד, הערה 36).

31. דעות נוספות: לפי ה"חסד לאלפים" (שם, ראה אשי ישראל, כ, ס"ק כה) יש לנשק גם כשאומרים "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". לפי המגן אברהם (שם, ס"ק א) יש לנשק רק כאשר עוזבים את הציצית, ולא במהלך קריאת שמע. כאמור לעיל, קיים מנהג שבשו"ת רביד הזהב (שם) מוגדר כמעשה של בורות, והוא לנשק את הציצית לכל אורך הפרשיה, אלא להסתכל על הציצית.

32. הסיבה לכך היא כוונת המצווה, כפי שבאה לידי ביטוי בגימטריא של שני כנפיים מכנפי הציצית. כך אומר הבית יוסף: "וכתב הר"ם מריקנט בסוף פרשת שלח לך, כשמסתכל בציצית אז מסתכל בשתי ציציות שלפניו שבהם עשרה קשרים רמז להוויות, עד כאן לשונו. ואני שמעתי עוד שכל אחד מהציציות יש בו חמשה קשרים ושמונה חוטין כמניין אחד וכשמחבר שתי ציציות שלפניו להסתכל בהם עולים כ"ו כמניין שם ההוי"ה" (שם, ה).

33. לפי דעת המקובלים (מובא בפסקי תשובות כד, הערה 19), גם אלה שסוברים שיש לקחת את ארבעת הכנפיים, אין לקחת אלא שתי ציציות כאשר אומרים קריאת שמע בלי ברכותיה, כגון שמתפלל לפני תחילת זמן קריאת שמע אך אחר עלות השחר.

לפי השולחן ערוך, נראה פשוט שיש לעזוב את הציציות כשמסיימים את קריאת שמע. המנהג שאותו אנו נוהגים היום הוא שאין לעזוב את הציציות בשלב זה, אלא יש להחזיקן ביד עד שאומרים "ונחמדים לעד ולעולמי עולמים" בברכת אמת ויציב.[34] לא נראה שיש סיבה מהותית להמשך אחיזת הציצית עד לאמצע ברכת ויציב, הנוגעת לעצם קיום מצוות הציצית או הכוונה בקריאת שמע. דבר זה מלמד יותר מכל שישנו עיקרון מרכזי שהמנהג כולו מבקש ללמד, שנוגע לשלב בו אוחזים את הציציות ועוזבים אותם. בביאור המנהג נראה כיצד פרט זה, והפרטים האחרים, מהווים חלק מהותי מהעיקרון הרוחני שהמנהג רוצה ללמד.

ד. ביאור המנהג

עד כאן ראינו מהן הדעות השונות על חלקי המנהג הרבים. כדרכם של מנהגים, הם עוצבו דור אחר דור והשתנו לפי ראות חכמי הדורות את מהות המנהג ואת מטרותיו. אנו מבקשים כעת להציג למנהג זה ביאור, על פי חלק מפרטיו, שייתכן ויצליח להציג את המנהג באופן משמעותי יותר לעולמנו הרוחני. ביאור זה יכול להביא פן שידגיש את חשיבות מנהג זה דווקא לתקופתנו, בדור של שיבת ציון, ויסביר כיצד המנהג משתלב היטב בתהליך הגאולה בו אנו נמצאים.

כפי שציינו, לא נוכל להתייחס לכל חלקי המנהג כי הם רבים מאוד. הצגת עמדה כוללת הנוגעת לכל פרט ופרט ולכל מחלוקת ומחלוקת מהווה משימה קשה, ואולי אף בלתי אפשרית. אולי בזמן שאור ה' יזרח באופן גלוי על כל הארץ אפשר יהיה להבין ביתר פירוט את הסיבה בגללה אנו נוהגים כל חלק מהמנהג, ולמה מתכוונת כל דעה מהשיטות השונות שהבאנו בסעיף הקודם. לצערנו, כעת אין ביכולתנו להגיע לרמות כאלה של הבנה.[35]

בבסיס ביאור המנהג, כפי שיוצע בהמשך, יעמדו מספר עניינים מרכזיים:

1. עיקר מהות מצוות ציצית, כפי שלימדו חכמי ישראל לאורך הדורות, הוא שיש ללבוש את הבגד במשך כל היום.
2. העובדה שיש לקחת את הציצית לפני קריאת שמע ולא מייד בתחילתה מלמדת שיש כאן עניין עקרוני, שאינו נוגע רק לקיום מצוות הציצית ולכוונה של המתפלל באמירת קריאת שמע. לא בכדי לוקחים את הציצית כשאומרים "מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ". לקיחת הציציות מארבע כנפות הגוף היא סמל למהות המנהג.
3. יש להחזיק את הציציות במשך הזמן שאומרים את קריאת שמע, ואף לנשקן ולהסתכל עליהן.
4. קביעת המנהג היא שלא עוזבים את הציצית מייד בסיום קריאת שמע, אלא יש להמשיך לאחוז אותה עד שאומרים "ונחמדים לעד ולעולמי עולמים". מסתבר שיש לכך סיבה מהותית.

1. לבישת הציצית במשך כל היום

ראשית, עלינו לברר מהי משמעות הציצית. כפי שהדגשנו בפתיחה, בגד שיש לו ארבע כנפות חייב בציצית, אך אין חובה ללבוש בגד כזה. חכמי הדורות הדגישו את מעלת הציצית, וחז"ל אמרו שראוי שכל יהודי ילבש

34. כך מוזכר במגן אברהם (שם, ס"ק א), וכן באחרונים רבים נוספים.
דעה אחרת: לפי ה'מאיר נתיבים' כפי שמובא בחלקת יהושע (מאמר שישי, ח), יש לעזוב את הציצית כשאומרים "וידידים העברת" הנוגע לשירת הים (ראה פסקי תשובות כד, הערה 37).

35. העיקרון, לפיו יש לבחון את המצוות לפרטיהן ועל פי כל הפרטים להגיע לתובנות רוחניות על ידי ביאורן, מופיעה ברב קוק במספר מקומות. לדוגמא: "המוכשר להבנה כללית, מוכרח הוא להשכיל העבודה כולה. שורש האמונה וענפיה, המצות וכל פרטיהן, מעמדם בעבר ובהוה, הכל מוכרח להיות אצלו סקור בסקירת הבינה" (שמונה קבצים א, שצט).

מיוזמתו בגד עם ארבע כנפות, גם בזמנים שהציבור כולו לא נוהג ללבוש בגדים כאלה, רק כדי לשים על עצמו חיוב למצוות ציצית, וכך יזכה לקיים את המצווה כהלכתה.[36]

מטרת הציצית היא להביא לידי זכירת המצוות. על ידי כך שלובשים בגד כל הזמן, הוא הופך להיות חלק מהאדם. החלק הזה שיש בו רמז של תרי״ג המצוות צריך לגרום לכל אדם לדעת שבמשך היום הוא יכול לקיים מצוות רבות, ומוטל עליו לא לפספס אותן.

יתרה מזאת, הציצית מעוררת את הלב של האדם להיזכר במצוות, ועל ידי כך להימנע מעבירות. הגמרא מספרת על חשיבות מצוות ציצית:

> **מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית, שמע שיש זונה בכרכי הים שנוטלת ד׳ מאות זהובים בשכרה, שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבע לה זמן. כשהגיע זמנו, בא וישב על הפתח. נכנסה שפחתה ואמרה לה: אותו אדם ששיגר ליך ד׳ מאות זהובים בא וישב על הפתח, אמרה היא: יכנס, נכנס. הציעה לו ז׳ מטות, שש של כסף ואחת של זהב, ובין כל אחת ואחת סולם של כסף ועליונה של זהב, עלתה וישבה על גבי עליונה כשהיא ערומה, ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה, באו ד׳ ציציותיו וטפחו לו על פניו, נשמט וישב לו על גבי קרקע, ואף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע. אמרה לו: גפה של רומי, שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי. אמר לה: העבודה, שלא ראיתי אשה יפה כמותך, אלא מצוה אחת ציונו ה׳ א-להינו וציצית שמה, וכתיב בה ׳אני ה׳ א-להיכם׳ שתי פעמים, אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר, עכשיו נדמו עלי כד׳ עדים.**
>
> **מנחות מד, א**

מדוע הציצית היא זו שהביאה אותו להיזכר באיסור? האדם הזה היה רגע אחד לפני סיפוק יצריו החזקים ביותר, אך ארבע כנפות הציצית שטפחו על פניו הבהירו לו את חומרת המעשה שבכוונתו לעשות. המהרש״א על אתר מסביר שפרשת ציצית, בתוכה מזכירים את יציאת מצרים, מלמדת על היכנסותו של הקב״ה לכל ידיעה ולכל מקום. כפי שאומרת הגמרא: ״אמר הקב״ה: ׳אני ה״ שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לאינו של בכור אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן (סוג של צבע שדומה לתכלת המופק מחילזון) בבגדו ואומר תכלת הוא״.[37] הציצית היא כמו ארבעה עדים שמעידים על האדם בכל רגע ורגע מחייו, היות ובגד זה מהווה תזכורת תמידית לאדם בעצם לבישתו שהקב״ה רואה את ארבע רוחות גופו.

אותו אדם שבא לעבור עבירה הבין עיקרון שלא הובהר לו כל צרכו קודם לכן, רק על ידי כך שראה את הציצית טופחת על פניו. דבר זה המחיש את נוכחות ה׳ בגופו ובראייתו את מעשיו, וזה הדבר שמנע ממנו לעבור את העבירה החמורה.

הזכרת המצוות אינה חשובה רק בשביל למנוע עבירות. יש לכך משמעות כוללת הרבה יותר, כפי שמלמדנו ר׳ צדוק הכהן מלובלין. לפי דבריו,[38] העבירות אינן נובעות משכחת המוח, כלומר מכך שהאדם לא זוכר בשכלו את קיומו של הקב״ה ומהן מצוותיו. הן נובעות משכחת הלב, בשל כך שאדם עוזב את מהות קיום המצוות. לציצית יש הכוח להזכיר את המצוות – לא הזכרה שכלית שיש מצווה מסוימת, אלא היא יכולה להזכיר ללב את חשיבות המצוות, ואת הקישור הפנימי של האדם לעשייתן. עובדה זו מאוד משמעותית למה שאנו מבקשים ללמוד מהמנהג הנוהג בציצית. דווקא מנהג הנוגע לציצית, הבאה למנוע שכחת הלב, יגרום לזיכרון הקב״ה בלב.

---

36. ראה מנחות מא, א.
37. בבא מציעא סא, ב.
38. צדקת הצדיק, נה.

2. נטילת הציצית

המנהג הוא שיש לקחת את הציצית בזמן שאומרים "מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ". הפעולה הזו היא סמלית. עלינו לקבץ בעזרת ידינו את הציצית בשעה שאנו מזכירים את קיבוץ הגלויות. החשיבות שאנו נותנים במנהג זה לקיבוץ הגלויות נובעת מכך שהוא אחד השלבים הראשונים בתהליך הגאולה. אנו לומדים זאת מכך שהתורה מתארת את הברכה והקללה, ואומרת שלאחר שהקללה תתקיים תהיה הגאולה, והיא תתחיל בקיבוץ הגלויות:

> **וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ שָׁמָּה: וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ: וְשָׁב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֲפִיצְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: וֶהֱבִיאֲךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ:**
>
> **דברים ל, א-ה**

גם הראשונים מתייחסים כך לקיבוץ הגלויות. הרד"ק, למשל, מתייחס פעמים רבות אל תהליך הגאולה כולו בשם 'קיבוץ גלויות', תוך הדגשה שכך מתחילה הגאולה.[39] המלבי"ם כותב זאת במפורש, על הפסוק "וְאַתָּה מִגְדַּל עֵדֶר עֹפֶל בַּת צִיּוֹן עָדֶיךָ תֹּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלָם".[40]

> **מסב פניו אל הר ציון הנזכר, אומר אליו, אתה הר ציון שאתה מגדל של העדר הלז שהוא עדר הצאן הצולעה והנדחה, תחלה יהיה כמגדל של צאן, ואחר כך תהיה עופל שהוא מבצר חזק, ומפרש שזה יהיה בשלש מדרגות, תחילה "בת ציון עדיך תאתה" שהגליות יתחילו להתקבץ וגלות יהודה ובנימין שהם בת ציון שגלו מציון בחורבן בית שני יתקבצו אליך, ואחר כך "ובאה הממשלה הראשונה" תבוא ממשלה קטנה, שיהי להם קצת ממשלה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלוך מלך לבני ישראל שהיה להם שופטים מנהיגים אותם, ואחר כך "ממלכת לבת ירושלים" יהיה להם מלכות קבוע שהוא מלכות בית דוד שאחר כך ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה.**
>
> **מלבי"ם, מיכה ד, ח**

הרב אליעזר ולדנברג מדגיש את חשיבות דברי המלבי"ם לימינו, ועד כמה הם משקפים את תהליך הגאולה בו אנו נמצאים.[41] הדבר יכול ללמד על רמת האקטואליות של המנהג לקחת את הציצית דווקא כאשר מזכירים את קיבוץ הגלויות. מהמנהג ניתן ללמוד יסוד המתבטא באופן מוחשי ביותר במנהג, והוא כי כעת, בעת שיבת ציון ובמהלך תהליך של קיבוץ כל הגלויות לארץ ישראל, זמן של הקמת מדינה יהודית וביסוס עצמאותנו ומעמדנו הלאומי, יש צורך גדול לקבץ גם את הציציות מארבע כיווני הגוף ליד שלנו.

---

39. למשל, על הפסוק "הִנְנִי עֹשָׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמּוֹן נְהָרוֹת" (ישעיהו מג, יט) מפרש הרד"ק: "הנני עושה חדשה – הנני עושה פליאה חדשה, והוא אומר על קבוץ גליות". עיינו עוד: ישעיהו כה, א; הושע ב, ב.

40. מיכה ד, ח.

41. שו"ת ציץ אליעזר כב, צט.

כפי שהזכרנו, משמעות הציצית היא הזכרת המצוות והכנסת חשיבותן ללבבנו. הזכרנו לעיל את דברי ר׳ צדוק, שאמר שמצוות הציצית באה להזכיר את שכחת הלב את המצוות. כעת יותר מתמיד, אנו לומדים כי חשוב להנחיל לעצמנו את מהותן של המצוות, חשיבותן לקיום העולם ולקיום התורה, ואת הצורך בהעמקה בהן ובקדושה שהן משפיעות. דווקא על רקע התקופה המורכבת של עקבתא דמשיחא בה אנו מצויים, יש צורך להעמיד את המצוות כחלק בלתי נפרד מהתורה. הן לא באות ללמד רק על דרכי מוסר. אנו לא מחפשים רוחניות ואמונה המנותקים מעולם המעשה המבוטא במצוות התורה, אלא כאלה הממומשים בו ומעמיקים אותו.

חלק מתהליך הנחלת המצוות לעם ישראל כולו עובר דרך הבנת המצוות לעומקן. הדבר לא סותר את העובדה שיש חובה לקיים את המצוות גם לפני שמבינים את משמעותן, אבל כדי שהמצוות יהוו חלק בלתי נפרד מעבודת ה׳ ומהקיום המחשבתי-תורני שלנו, יש צורך בהוספת נדבך נוסף לקיומן והבנתן בבחינות פנימיות יותר. הצורך במעשים שינחילו את קדושת המצוות גדול, במיוחד על רקע העובדה שחלקן הגדול עוסק בפרטים הקטנים של השגרה היומיומית, וכן בשל כך שהן נוגעות גם לנושאים לא נעימים לדיון, שאף מביאים לעיתים לזלזול במצוות התורה (לדוגמא, הלכות בית הכיסא, הלכות נדה וכד׳ שנתפסות לעיתים כמגוחכות וכנכנסות למקומות שאין בהם קשר לקדושה). ברגע שיהיה ברור יותר לעם ישראל כולו מדוע הקב״ה מקדש אותנו דווקא על ידי המצוות, הרצון להתקרב הן לקב״ה והן למצוותיו יגדל ויעמיק.

דבר זה נלמד על ידי הציצית, שמהווה תזכורת למהות המצוות. האגדה שהובאה לעיל, על האדם שהציצית שטפחה על פניו מנעה אותו מלחטוא בחטא נורא, מלמדת שדווקא הציצית, במשמעות הרוחנית העמוקה שלה, היא זו שבכוחה למנוע אדם מלחטוא, גם בשעה שהיצר שלו גובר עליו. הציצית היא זו שגרמה לו לשוב בתשובה שלמה.

על ידי הבנתנו את מהות הציצית, ויישום החלק שלה בתהליך הגאולה, ניתן להסביר מהי חשיבות הבנת עומק המצוות, וכיצד עומק זה יכול למנוע חטאים של חלקים שלמים באומה, ואף של האומה כולה. זהו דבר משמעותי מאוד, שיכול להגיע אף לקירוב עם ישראל כולו לתורה במובן המלא שלה, מתוך תשובה לאומית שלמה.

3. אחיזת הציצית בזמן אמירת קריאת שמע

לאחר לקיחת הציצית אומרים קריאת שמע. בכל הזמן הזה אוחזים בציציות, ובמהלך פרשת ציצית אף ממששים, מנשקים ומעבירים אותן על העיניים. המטרה היא, כפי שראינו, לזכור את מצוות הציצית בזמן קריאת שמע. מטרת קריאת שמע היא לייחד את שמו של הקב״ה ולקבל עול מלכות שמים.

אמירת קריאת שמע מתבארת להיות השלב השני בתהליך הגאולה. לאחר שעם ישראל ישוב כולו לארצו, ולאחר חזרת עם ישראל בתשובה שלמה, המטרה הבאה שתעמוד בפני עם ישראל תהיה להנחיל לעולם כולו את העובדה שהמצוות מלמדות על כך שיש בורא לעולם, והוא א-להי ישראל. המטרה שמוצבת בפסוק הראשון של שמע ישראל, היות ה׳ ׳אחד׳, תתממש כאשר המצוות תהיינה חלק בלתי נפרד משאר חלקי קריאת שמע: כאשר הן יהיו דרך לאהבת ה׳; כשהשכר והעונש יהיו ביטויי אמונה גדולים, ולא רק אמצעי הרתעה; וכשיציאת מצרים תהווה סימן לנצחיות התורה ולנצחיות המצוות שהחלו להינתן לעם ישראל כאומה.

אין משמעות הדבר שאומות העולם ילמדו את התורה, אשר נמסרה לעם ישראל ולא לשאר האומות. הגויים חייבים בשבע מצוות בני נח, ולא בתרי״ג מצוות. מהי, אם כן, חשיבות המצוות עבורם? המצוות יכולות להיות כר נרחב לאמונה בקב״ה, אף לאלה שלא חייבים לקיים את כל תרי״ג מצוות התורה. כמו כן, ישנה משמעות מעשית לקיום שבע מצוות בני נח מתוך אמונה בקב״ה, והיא קביעת ההלכה מיהו ״חסיד אומות העולם״ שזוכה לחיי עולם הבא.

> **כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב״ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן**

מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם.

משנה תורה, הלכות מלכים ח, יב

רק גוי שמקבל על עצמו שבע מצוות בני נח ועושה זאת מתוך אמונה בא-להי עם ישראל ובכך שהוא ציווה עליו לקיים את המצוות הללו, יש לו חלק לעולם הבא.
המצוות והדרך בה הן ניתנו מלמדות על דרכי אמונה, ובזמן שהאומות יקבלו את האמונה הזאת, אף ללא צורך לקיים את כל המצוות בפועל, אז יהיה ה׳ אחד.

4. עזיבת הציצית

המנהג הוא להחזיק את הציצית, ולעזוב אותה כאשר אומרים ״ודבריו חיים וקיימים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים״. כמו בזמן נטילת הציצית, גם כאן בולטת חשיבות המילים שאומרים בזמן שעושים את הפעולה של עזיבת הציצית.
לאחר הגעה למצב זה, כאשר דברי ה׳ ומצוותיו יהיו ״אמת ויציב ונכון וכו׳״, וכאשר תינתן חותמת אלוקית להישארות המצב העליון של עם ישראל על כנו ״ודבריו חיים וקיימים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים״, אז ניתן לפזר שוב את הציצית בארבע רוחות הגוף, אז עם ישראל לא מחויב כבר בקיבוץ גלויות. בית המקדש יהיה מקום שיש חובה להגיע אליו שלוש רגלים בשנה, ובמשך יתר ימי השנה לא תהיה חובה להישאר צמודים למקום המקדש.
הרב קוק מדגיש עיקרון זה: ״ועתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל העולם כולו״.[42] המעלה של ארץ ישראל תהיה בכל מקום בעולם, ולכן לא תהיה עוד חובת מגורים בארץ דווקא, אם כי תמיד יהיו אנשים גדולים שיבקשו להישאר קרובים למקור הקדושה. כאשר הדברים יהיו קיימים לעד, ניתן יהיה להישאר רק עם בגד וציציות על הגוף, בתודעה הרחוקה הקיימת במובן העמוק שלה, ולא מול העיניים ממש, שצריכה תזכורת מוחשית כל הזמן.
הרב קוק כותב שעוצמתה של ארץ ישראל יכולה להשפיע על מי שקיבל את כוחו ממנה גם בעת שהוא יוצא מהארץ: ״פעולת רוח הקדושה הנקלטת בארץ ישראל פועלת היא תדיר, גם אם נזדמן הדבר ויצא אדם חוצה לארץ, על ידי טעות או על ידי איזו סיבה מוכרחת. הרי גם הנבואה כשחלה כבר בארץ ישראל אינה פוסקת גם בחוץ לארץ״.[43]
ייתכן מצב שבו לאחר שגדלותו של הקב״ה תהיה עמוקה באופן מוחלט, הקדושה של ארץ ישראל תוכל להשפיע על אדם מישראל גם אם הוא חי בחוץ לארץ, וביקורים בשלושת רגלים בבית המקדש הם אלה שיחיו את הכוח שהארץ משפיעה עליו במשך כל השנה. יש להדגיש שדבר זה נכון רק כאשר מהותה של הארץ והקדושה שלה תהיה קיימת בכל רגע, בכל מקום, בכל מצווה שמקיימים ובכל מחשבה טהורה.
ישנה מחלוקת בחז״ל האם מצוות בטלות לעתיד לבוא או שאינן בטלות לעתיד לבוא.[44] הכוונה בביטול המצוות אינה שלא נקיים יותר את מצוות התורה, ושלא יהיה דבר המקדש אותנו. להפך, משמעות הדבר היא שהעולם יעבור לקשר בעל מהות אחרת עם הקב״ה עד שלא יהיה צורך במצוות.
הקשר עם הקב״ה יכול להתבטא באופן מאוד עמוק רק מראיית מעשה הבריאה. הרמב״ם קובע כי יסודות האמונה נובעים מתוך הכרת ה׳ שמוליך את הטבע, וככל שאדם יעמיק יותר ביקום ובחוקיו – האמונה שלו בקב״ה תעמיק:

42. שמונה קבצים ה, סח. ככל הנראה הרב קוק למד זאת מדברי המדרש: ״שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה״ (ספרי דברים א).
43. אורות, ארץ ישראל ו.
44. עיין נדה סא, ב.

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד 'צמאה נפשי לאלהים לאל חי', וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו', ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה ריבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בעניין אהבה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

משנה תורה, הלכות יסודי התורה ב, ב

בזמן שהעולם באמת יגיע לקשר עמוק כזה, ואהבת ה' תוכל להגיע למימוש המלא שלה,[45] אז כבר לא יהיה צורך במצוות בצורה שאנו מכירים אותן, ויתכן שהן יתבטלו או יקבלו מעמד שונה לחלוטין.
הרב קוק מדגיש עיקרון זה, בכך שהוא מזכיר שיש לגאולה, במסגרתה מצוות בטלות או שאינן בטלות על פי השיטות השונות, תהליך מקדים:

קודם שיבא העולם החדש, שיהיה לו מגע באותו האור העליון שיהיה שייך לומר בו פנים של מצות בטלות לעתיד לבא, יתגלו המצות בהוד סגולתם, בכל הודם ונועמם הפנימי, בתפארת החיים הממשיים שבהם, וכל העולם כולו ישתומם למראה גודלם ויפעת כבודם, וכל ישראל יתדבקו באהבתם בכל לב, בעצמיות הטבע הא-להי שבהם, ומרוב אהבה וחשק יתקשרו בקדושת כל המצות כולם, ורזיהם בפועל ובמעשה יגלו אליהם מרוב שמחת גילם בעשייתם, ומאוירא דארץ ישראל המחכים יופיע אור קודש כליל חכמה על כל הנשמות בפרטיות ובכלליות, להתענג על יקר תפארת דעת האמת שבחיי נועם וקודש של סגולת המצות. ואם הקדושה תמלא בשפעתה בעולם עד כדי המדה של התעלות קודש המביאה לבטלותן של מצות, יהיה זה דוקא אחרי תקופה ארוכה מלאה אהבה וחשק, מלאה אמונה קדושה, ודבקות אצילית א-להית טבעית...

שמונה קבצים ג, שלו

לפי הראי"ה, לפי מאן דאמר מצוות בטלות לעתיד לבוא, המצוות תהיינה יכולות להתבטל היות ולא יהיה בהן צורך ממשי, היות וכפי שאומר הרמב"ם, הכרת הטבע לבדה בכוחה להעמיק את האמונה. במצב הרגיל, המצוות, כפי שהזכרנו, הן אלה שמקדשות אותנו ומבטאות את החיבור הישיר בין עם ישראל לבין הקב"ה. אך לאחר הזמן שבו המצוות מתגלות באופן העמוק שלהן ועל ידן מתקרבים לאהבת ישראל ומתוך כך לאהבת א-להים, יכול מאן דהוא לטעון שאין בהן צורך יותר מפני שהקישור לקב"ה יהיה עצמאי גם בלעדיהן.
אפשרות תיאורטית זו נובעת מארץ ישראל, המקום המסוגל לנבואה ומסוגל להתקרבות לקב"ה. וכמו שניתן לעזוב את הקיום הממשי של המצוות המעשיות בזמן שבו הקירבה לקב"ה קיימת גם בלעדיהן, כך ניתן יהיה לעזוב את המקום הפיזי ארץ ישראל, בזמן שבו הקרבה למשמעות העמוקה של ארץ ישראל תתקיים.
צריך לשאול, אם כן, מדוע צריך לחכות לזמן זה עד לביטול המצוות, אולי ניתן לעשות תהליכים אלה כבר היום, ותוך כדי ביטול המצוות לנסות להתקרב רוחנית לה'? את התשובה לכך ניתן למצוא בדברי הרב קוק במקום אחר. מי שחושב שניתן באופן מיידי לבטל את המצוות חוזה מקסם שווא. לדעת הראי"ה:

45. ראה אדר היקר, רעיונות לתולדות גאון אדר"ת ז"ל, ג.

לא נתנו המצות כי אם לצרף בהן את הבריות, וכי מה איכפת ליה להקב״ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף. אבל כשבאה ההשחתה לבטל את המצות בעוד אשר הסיגים לא נטהרו, בעוד אשר לא נצטרפו הבריות כלל, הרי הוא מבלע נחלת ד׳.

שמונה קבצים ה, צז

מעניין לראות את העיקרון שהרב קוק מדגיש בתשובתו, לפיו מטרת המצוות היא, על פי המדרש, לנקות את הבריות מהסיגים שלהם, ולצרוף אותם לעבודת ה׳. כל זמן שעדיין צריך לצרף את הבריות המצוות חייבות להיות קיימות. בכלל המצוות יש להדגיש כמובן גם את אלו שבין אדם לחברו, שהנביאים הדגישו את קדימות קיומן למצוות שבין אדם לחברו. המצוות הן אלו השומרות על יחס נכון בין אדם לחברו, ומאפשרות את קיום העולם כולו, ובמציאות בה אין מצוות יבולע לארץ וליושביה. הדבר אולי נלמד מאמירת אברהם לאבימלך מדוע אמר על שרה שהיא אחותו: ״כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין יִרְאַת אֱ-לֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי״.[46] כאשר יראת א-להים לא מזוככת וטהורה לחלוטין, הדבר משפיע על רמתו המוסרית ועל דרך התנהגותו הבין אישית. הדבר מלמד שקיים צורך מאוד משמעותי במצוות אף לשם סידור היחסים בין בני אדם. לכן, כדי לקדם את מטרת המצוות יש צורך ועניין בחיזוק המשפט והחסד, ובהדגשת חשיבות המצוות בין אדם לחברו במיוחד כעת. פעמים רבות היחס של האדם למצוות אלו ואופן קיומו אותן מהווה שיקוף ליחס של האדם כלפי בוראו.
ניתן יהיה לעזוב את הציצית כאשר דבריו של הקב״ה קיימים באופן יציב לעד. אז ניתן לסמוך על היחס העמוק שקיים בעם ישראל ובעולם כולו כלפי הקב״ה, כאשר הציצית נמצאת על הגוף, ולא צריך להציב את הביטוי המעשי לכך מול העיניים. אז ניתן להחזיר את הציציות למקומן, לארבע רוחות השמים, ולעבוד את ה׳ בשמחה ובטוב לבב בכל רחבי העולם שנתן ה׳ לנו, בני האדם.

סיכום

במאמר זה ביקשנו לבאר לעומקו את המנהג של אחיזת הציצית בזמן קריאת שמע. בשל העובדה שזהו מנהג ללא ביסוס הלכתי, והוא מבוסס על מדרשים ותורת הנסתר, הוא קיבל צורות שונות ומרובות.
התורה עצמה מלמדת רק שכאשר לובשים בגד ארבע כנפות, יש להטיל בו ציציות. התקבל בעם ישראל שיש להביא עצמנו לקיום המצווה על ידי לבישת בגד ארבע כנפות. מעבר לכך התורה לא מצווה דבר.
חז״ל מספרים שדוד המלך אחז את הציצית נגד ליבו בשעה שקרא קריאת שמע. חכמי הסוד לימדו שיש לקחת את הציצית בשעה שאומרים ״מהר והבא עלינו ברכה ושלום״ בברכה השניה של ברכות קריאת שמע, לאחוז אותה ביד שמאל בין הקמיצה לזרת בגובה שהוא כנגד הלב, להעבירה ליד ימין לפני פרשת ציצית, לנשקה כשאומרים את המילה ״ציצית״, להסתכל בה כשאומרים ״וראיתם אותו״ ולעזוב אותה כשאומרים ״ונחמדים לעד ולעולמי עולמים״.
זהו המנהג כפי שננהג על ידי רבים. ראינו שעל כל חלק וחלק במנהג קיימות מספר דעות: הן על עצם קיום המנהג; הן על השלב בו צריך להרים ולהניח את הציצית; הן בשאלה באיזו יד ובין אילו אצבעות יש לקחת אותה; הן בזמן בו צריך לנשק אותה; הן בשאלה האם קיימת מצוות עשה ״וראיתם אותו״, וכן הלאה.
ביארנו שהציצית מלמדת על חשיבות קיום המצוות של התורה, ובפרשת ציצית בספר במדבר מודגשת העובדה שבכח ראיית הציצית להביא לזכירת כל מצוות התורה, ומתוך כך לעשייתן. המנהג על סעיפיו מלמד איזו חשיבות עלינו לתת לקיום המצוות. מעבר לכך, ראינו שהמנהג יכול ללמד רבות על זמננו, זמן תחיית האומה

46. בראשית כ, יא.

הישראלית בארצו, זמן של ראשית צמיחת הגאולה, והוא יכול ללמד רבות באופן עקרוני על תהליכי הגאולה, וכן באופן פרטני על מה עלינו לשים את המיקוד בבואנו לקרב את הגאולה השלמה.

לפי התורה, הגאולה מתחילה בקיבוץ הגלויות, וממשיכה לזיכוך הלבבות של עם ישראל לעבודת ה׳. הנביאים לימדו שהשלב האחרון בגאולה הוא ביאת משיח צדקנו ובניין בית המקדש. לפי חלק מהדעות, לאחר זמן זה ישתנה העולם מן הקצה אל הקצה, ואף המצוות יתבטלו, ולפי חלק מהדעות עולם כמנהגו נוהג.

אנו מתחילים לקחת את הציצית באמירת ״מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ״, דהיינו בזמן שמזכירים את קיבוץ הגלויות. המנהג מראה כי בעיקר בזמן הזה יש להדגיש את חשיבות קיום המצוות המעשיות, בניגוד לתפיסה הרווחת שניתן להשתמש רק בבחינה התרבותית שהתנ״ך והמצוות מעניקות לעמנו.

מיד לאחר מכן אנו אומרים קריאת שמע בזמן שאוחזים את הציצית ביד כנגד הלב, וזאת כדי ללמד שעל מנת להביא את העולם כולו לאמונה בהיות ה׳ אחד יש להדגיש כמה המצוות הן חשובות, ועל ידי הבנתן לעומקן יכול עם ישראל לבסס את האמונה. בעזרת ביסוס האמונה בקרב עם ישראל על ידי הבנת עומק המצוות, ניתן להנחיל את האמונה בקב״ה אף לגויים.

השלב בו עוזבים את הציצית הוא כאשר דברי ה׳ ״קיימים ונאמנים ונחמדים לעד״. ביום ההוא, כאשר באופן וודאי האמונה בה׳ תהיה נצחית, ניתן יהיה להתרחק ולהניח את הציצית, להחזירה לארבע רוחות הגוף, אך כמובן להשאירה על הגוף. הצענו כי משמעות הדבר היא שניתן יהיה לחיות חיים מלאים של אמונה ועבודת ה׳ מתוך הרגשת קירבת א-להים, גם בחוץ לארץ, גם אם לא נמצאים במקום המקודש לעם ישראל באופן ישיר. בכל העולם כולו דבר ה׳ יהיה משמעותי וגלוי, והאמונה בו תהיה נחלת כל מקום ומקום. חלק סוברים שניתן יהיה בשלב זה להפסיק לקיים גם את המצוות המעשיות והן יתבטלו, כאשר העולם ישתנה ללא היכר.

אם כן, ממאמרנו אנו לומדים על חשיבות העיסוק כיום במצוות, בטעמיהן, בפרטיהן ובמשמעות הרוחנית הטמונה בהן. תרי״ג המצוות שניתנו לנו בתורה צריכות להפוך לכר לעיסוק נרחב ומשמעותי, שיביא את עולם התורה להתעלות עצומה, להבנה לעומק את דבר ה׳ וההשלכות המעשיות שלו. מתוך כך ניתן להכיר את הקב״ה ודרכיו יותר, ולהגיע לאמונה עמוקה בריבונו של עולם. בדרך זו נקרב את הגאולה השלמה במהירות, ונזכה להגיע ליום שבו יהיה ה׳ אחד ושמו אחד.